

1939

LATA

KONIEC

KONIEC

Czytelnicy Kurjera Warszawskiego

Fundusz Obrony Narodowej

Ogólna suma, przeznaczona do dnia 25 sierpnia, 162.881 zł. 90 gr.

Z okazji Imienin Kierownika Wydziału Gospodarczego Ubezpieczalni Społecznej w Warszawie, p. Ludwika...

z Imienin p. Ludwika... Wydziału Gospodarczego...

Biurowo... Ludwika...

Warszawa...

Próba syreny alarmowej

Dziś pomiędzy godz. 15 i 16 odbędzie się w Warszawie próba syreny alarmowej.

Ludność Warszawy powinna traktować zarządzenie to, jako próbę sprawności wyłącznie technicznej i zachować całkowity spokój.

Zgłaszanie się do kopania rowów

ODEZWA P. PREZYDENTA MIASTA

Prezydent m. st. Warszawy wydał do ludności stolicy odezwę, następującej treści:

„Obywatele stolicy! Ofiarnie wasza na rzecz dobra powszechnego jest znana. Świadczyć zawsze dla Państwa i dla swego miasta, gdy tego zachodzi potrzeba. Spokój, jaki cała ludność stolicy zachowuje w rozgrywających się wypadkach międzynarodowych, jest dowodem wielkiej wierności obywatelskiej. Wraz z tym spokojem dumy — obowiązkiem naszym jest przygotować się na wypadek, gdyby państwo i stolica zostały zagrożone. Dlatego nakazem chwili jest przygotowanie odpowiedniej ilości schronów. Prace w dziedzinie kopania rowów przeciwlotniczych zostały rozpoczęte w dniu dzisiejszym i muszą być szybko zakończone. Zarząd miejski zwraca się do wszystkich obywateli i obywatelek stolicy, wolnych od pracy niezbędnej w chwili, aby dobrowolnie zgłosili się do

Wydawcy wyrażają podziękowanie Muzeum Historycznemu m.st. Warszawy, Muzeum Powstania Warszawskiego, Narodowemu Archiwum Cyfrowemu oraz Polskiej Agencji Prasowej za udostępnienie materiału ilustracyjnego

Projekt graficzny i układ narracji: Maciej i Marek Mikulscy

Wybór i opis materiałów: Anna Belka, Maciej i Marek Mikulscy, Violetta Urbaniak

Koordinacja merytoryczna projektu: Violetta Urbaniak

Copyright © Dom Spotkań z Historią i Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Warszawa 2009

ISBN 978-83-928532-0-6
ISBN 978-83-62020-07-8

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

00-270 Warszawa, ul. Krzywe Koło 7

tel. (022) 635 92 42, e-mail: archiwum@warszawa.ap.gov.pl

<http://www.warszawa.ap.gov.pl>

Dom Spotkań z Historią

00-324 Warszawa, ul. Karowa 20

tel. (022) 826 51 95, e-mail: dsh@dsh.waw.pl

<http://www.dsh.waw.pl>

1939 - 2009

Druk: Drukarnia Art-Print sp. z o.o.
04-148 Warszawa, ul. Grochowska 111/113

10: Depesza Prezydenta R. P. do króla Belgów
 Pismo prezydenta Roosevelta do Pana Prezydenta R. P.
 Piątek
 Onia 25 sierpnia 1939 r.

KURIER WARSZAWSKI

ROK SETNY DZIEWIĘTNASTY
 Wydanie wieczorne

Apel pokojowy prezydenta Roosevelta

Depesza do Prezydenta R. P.

P. A. T. donosi: Pan Prezydent R. P. otrzymał od prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej następującą depeszę:
 Jego Ekscelencja Ignacy Mościcki, Prezydent Polskiej Republiki — Warszawa — Polska.
 Dostawczy: Biały Dom — Waszyngton d. c. 24.8.39

Wiadomo jest dobrze Panu, jak sądzę, że przemawiając w imieniu Stanów Zjednoczonych, wykorzystaniem i będą nadal wykorzystywali wszelki wpływ na rzecz pokoju. Sre- rokłe masy ludowe każdego narodu dążą do tego, aby nie spory, pretensje i kontrybucje będą zawsze powstawały od czasu do czasu między narodami, ale że jednak wszystkie takie sprawy bez wyjątku mogą być rozwiązane przez procedurę pokojową, jeżeli po obu stronach istnieje ku temu wola.

„Schleswig Holstein” w Gdańsku

Gdańsk 25-go sierpnia. (P. A. T.) — Dziś o godzinie 8 rano przybył na reedę portu gdańskiego szkolny okręt niemieckiej marynarki wojennej „Schleswig Holstein”.
 Dowódca okrętu służył protokołem przewidziane wizyty prezydentowi senatu, wysokiemu komisarzowi Ligi Narodów, komisarzowi generalnemu R. P. oraz prezydentowi rady portu, a również gaulite- rowi Forsterowi. Wymienieni następnie rewizyto- wali dowódcę na pokładzie okrętu.

ANGLIA CZUWA

ZASADY AKCJI OBRONNEJ

London 26-go sierpnia. (P. A. T.) — Na po- dzeniu rady królewskiej w pałacu zarządzania m zdecydowane zostały pewne wytycznymi trożnościowe, zgodnie z ogólnymi wytycznymi danymi poprzedniego dnia przez sir Samuela loare, a które zostaną ogłoszone prawdopodob- ie w sobotę. Jak zaznacza dalej koresp. agencji Havasa, brytyjskie koła oficjalnie wskazują na wielką szybkość z jaką przeprowadzone zosta- ostatnie zarządzenia wojskowe. Ze zrozumi- tych względów nie są ujawniane cyfrowe dane w tej sprawie. Wiadomo jednak, że armia la- wa rozporządza już 800 tys. wyćwiczonych nierzy, a obrona przeciwlotnicza znajduje- już od czerwca na stopie wojennej i w róż- okolicach została jeszcze wzmocniona.

Węgry chcą być neut

BUDAPESZT 26-go sierpnia. (P. A. T.) — Prasa na pierwszych miejscach przy-

Warszawa ostatnie dni sierpnia...

W Anglii wszyscy na posler

RADA PRYWATNA POD PRZEWODNICTWEM KRÓLA

London 25-go sierpnia. (P. A. T.) — W dwie go- dziny po powrocie do Londynu król przewodniczył w pałacu Buckingham radzie prywatnej. Przedmio- tem obrad, jak słychać, były zarządzenia powzięte przez rząd w związku z ogólną sytuacją międzyna- rodową.

WYSOK POW

London 25-go sierpnia. (P. A. T.) — Władca Palestyny, sir M. dowodzącym się się w drodze po- w ciągu piątku, wszyscy urzęd-

KSIĄŻE KENTU WRACA DO LONDYNU

Londyn 25-go sierpnia. (P. A. T.) — Książ- i księżna Kenta wracają do Londynu.
Likwidacja akcji szpiegowsko - dywersyjnej
 REWIZJE UJAWNIŁY WIELKIE ILOŚCI BRONI
 W następstwie likwidacji akcji szpiegowsko-dy-

Hydroplany niemieckie nad terytorium Polski

Wczoraj rano o godz. 8.25 przeleciał nad Helem hydroplan wojskowy niemiecki. O godz. 14.20 nad Gdynią-port przeleciał niemiecki samolot wojsko- wy typu Henkel dwupłat jednosilnikowy z krzy- żem i swastyką.

O godz. 16.30 i 16.40 dokonane zostały naloty hydroplanów niemieckich typu Henkel, na wysoko- ści 500 i 1.700 m. nad Redłowem od strony Gdań- ska.

Wszystkie samoloty oddaliły się na skutek ostrzeżeń. (P. A. T.)

Z OSTATNIEJ CHWILI

Pobór w Berlinie

BERLIN 26-go sierpnia. (P. A. T.) — W ciągu nocy dzisiejszej odbył się w Berlinie pobór rezer- wistów.

Staś jutro wraca!

DAJ 216X 0510V

TELEGRAM 1899

Do: MARIANNA SZAWSKA

Od: WARSZAWA PRZEMKOWSKIE PRZEDMIEŚCIE

KOCHANIE STOP MUSIELISMY PRZERWAC WYPRAWĘ STOP
 SZCZYT NANDA DEVI POCZEKA STOP JUTRO WRACAM
 STOP TWOJ STAŚ

CEL 10
 1992 00 000

WARSZAWA GŁ.

Marysiu!

Stasiu!
Nareszcie jesteś!

Niestety, nie na długo
kochanie. Wzywają nas do
jednostki. Mamy dla siebie
tylko jeden dzień.

Boję się... Myślisz,
że będzie wojna?

OSTATNIE DNI POKOJU – WYDARZENIA

- 22/23 VIII – marsz. Edward Rydz-Śmigły, Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, zarządza stan czujności w polskich urządach wojskowych i cywilnych
- 23 VIII – ZSRR i III Rzesza podpisują pakt o nieagresji, tzw. pakt Ribbentrop-Mołotow
- 24 VIII – Niemcy oficjalnie prezentują pierwszy samolot z silnikiem turboodrzutowym
- 24 VIII – na apel Stefana Starzyńskiego, prezydenta Warszawy, mieszkańcy stolicy rozpoczynają kopanie rowów przeciwlotniczych
- 25 VIII – Polska i Wielka Brytania podpisują traktat gwarantujący sygnatariuszom wzajemną pomoc w przypadku agresji niemieckiej
- 25 VIII – niemiecki szkolny okręt liniowy „Schleswig-Holstein” wpływa do Gdańska pod pretekstem kurtuazyjnej wizyty
- 26 VIII – odwołano urlopy w polskich urządach wojskowych i cywilnych
- 26 VIII – Hitler zmienia datę rozpoczęcia ataku na Polskę (z 26 VIII na 1 IX)
- 30 VIII – Ignacy Mościcki, prezydent RP, ogłasza powszechną mobilizację – pierwszym dniem mobilizacji wyznaczono czwartek 31 VIII
- 30 VIII – w warszawskim ratuszu zarządzono ostre pogotowie i wprowadzono stałe dyżury
- 31 VIII – rozpoczyna się tzw. prowokacja gliwicka (ok.20.00)
- 31 VIII – Hitler wydaje ostateczny poufny rozkaz zaatakowania Polski w dniu 1 IX o godz.4.45

Marysiu, nie myślmy
dziś o wojnie.

A, co z waszą
wyprawą?

2

3

Dotarliśmy tylko
do „Sanktuarium Nanda Devi”,
ale było warto. To piękne
miejsce. Spodobałoby ci się.
Kiedy planowaliśmy atak
na szczyt, przyszła
depesza z kraju.

No, ale nie grozi
wam kłatwa Nandy...

4

VARSO
WARSA

M
re
D
v

andr

ter

lie

rea

tes

Widzisz tę kamienicę?
Teraz tam mieszkam. Wejdźmy.
Odpoczniesz po podróży.

Zdaje się, że to mieszkanie
twojej ciotki? Czy to lato
znów spędza w Krynicy?

lews
pensées

Kościół św. Aleksandra
na placu Trzech Krzyży

Chciałabym, abyśmy kiedyś
w tym kościele wzięli ślub.

Weźmiemy Marysiu, jak moi rodzice
i dziadkowie. Legenda mówi, że krzyże
jeszcze w XIII w. postawił książę Ziemowit
na cześć trzech mędrców, którzy mieszkali
tu w leśnej pustelni.
Może pójdziemy na spacer?

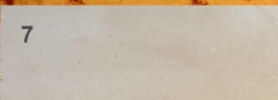
VARSOVIE Éolise St Alexandre
WARSZAW

Monsieur

remercie

Dziś wraca nasz wnuk
z wyprawy w Himalaje.

Już zapomniałem,
jaki piękny jest Nowy Świat.

To chyba najładniejsza część
traktu królewskiego. Królowie
polscy jeździli tędy z zamku
do pałacu w Wilanowie.
Spójrz na te kamienice,
jedna piękniejsza od drugiej.

W ubiegłym miesiącu Bujak i Klarner zdobyli Nanda Devi w Himalajach. Wyobrażasz sobie? Prawie 7500 metrów nad poziomem morza. To może być początek polskiego himalaizmu!

Nasz Staś chciał powtórzyć ten wyczyn, ale nową drogą. Szkoda, że musieli zawrócić...

Jesteśmy na Marszałkowskiej,
ulubionej ulicy twojego dziadka.

Wszystkich tutaj zna, sklepikarzy,
właściciele kin i warsztatów.
I wszyscy znają jego. To od niego wiem,
że nazwa ulicy wzięła się od marszałka
wielkiego koronnego Franciszka Bielińskiego.
Zasłynął on w XVIII w. z bezwzględnej walki
z przestępczością. Podobno za jego czasów
odbywała się w Warszawie w tygodniu,
publiczna egzekucja w tygodniu.
Kazał też wybrukować wszystkie
najważniejsze ulice.

17

18

19

20

10

21

Dziadek zawsze ciekawie opowiada o Warszawie. Pamiętam też, jak kilka lat temu zafascynował się budowa „Prudentiala”! Pękał ze śmiechu, gdy mieszkańcy sąsiedniej kamienicy zażądali zburzenia budynku, ponieważ zasłaniał im widok z okna.

Pierwszy polski drapacz chmur... 66 metrów. Chciałabym zobaczyć Warszawę z tej wysokości. Wiesz, że na dachu „Prudentiala” jest nadajnik telewizyjny? To dopiero próby, ale może już niedługo każdy będzie miał w domu małe, prywatne kino.

W Warszawie najbardziej lubię parki, szczególnie Ogród Saski. Był pierwszym w Polsce prywatnym ogrodem udostępnionym publiczności. Już na początku XVIII w. król August otworzył go dla wszystkich mieszkańców Warszawy.

Marysia pewnie szczęśliwa,
że Staś wrócił...

32

33

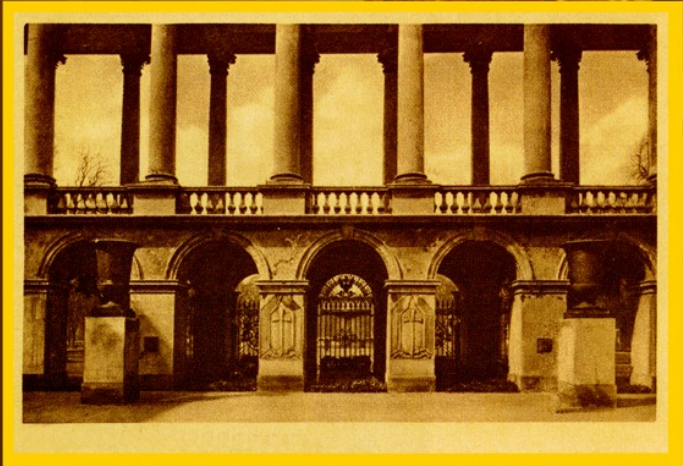
Dawno nie byłem w Zachęcie. Jak tylko wrócę, wybierzemy się na wystawę. Podoba mi się, że pokazują sztukę nowoczesną.

34

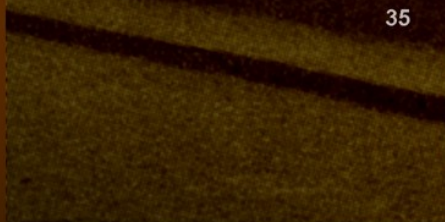

wiaków.

Od 1922 r. minęło już tyle lat, a mnie Zachęta wciąż kojarzy się z zamachem na prezydenta Narutowicza. Zamachowiec zdaje się, był malarzem...

35

36

Co robimy wieczorem?

Może wybierzemy się na
Doktora Murka z Brodniewiczem
i Wilczówną. A potem na kolację
do Adria albo Ziemiańskiej?

Podziemna robota obcego wywiadu

DZIS premiera!

Walka Intelligence Service z wrogimi agenturami

Wspaniałe koncerty arii i pieśni

Sitta Alinari
Julius Berry
Constant Remy
Lanquary i inni

SZYFER 413

Reż. Richard Pottier
Witam. Salla-Film

NAPOLEON

w kinie

Reż. Richard Pottier
Witam. Salla-Film

Wol. 5, 7, 9¹⁵ w niedziele i święta od godz. 14 i 13-4j poranki ulgowe.
7, 9¹⁵ - cenę normalną.

ATLANTIC p. 5, 7, 9.15
Ost. dni!

WIELKI WALC

09

Dozwol. od 14 lat

nie wskazyj
kto mierzyc

PALLADIUM Ziola
p. 5, 7, 9.15
tel. 230-08

Najaktual. film stolicy

Zeznanie szpiega.

ULGI WAŻNE!

SWIATOWID p. 3, 5, 7, 9.15

Melodie Cygańskie

Charles BOYER .09
Loretta YOUNG

ilone od

BAŁTYK
pokr. 5, 7, 9.15
DZIS PREMIERA!

PROGRAM OTWARCIA SEZONU FILMOWEGO W WARSZAWIE

SHIRLEY TEMPLE

MAŁA KSIĘŻNICZKA

RICHARD GREENE
ANITA LOUISE

Jan Hunter - Cesar Romero - Arthur Tracy
char. Mary Hink - Byrl Johnson - Miles
Mander - Marsha Mae Jones

Reżyseria: WALTER LANG

Idź zobaczyć, co osiągnęła sztuka filmowa i technika filmu plastycznego w barwach naturalnych i jeden z najpiękniejszych tematów - wzruszająca, romantyczna powieść - największym filmem, jaki kiedykolwiek stworzono.

MAJESTIC p. 5, 7, 9.15

Genialny zespół
„Sześciu urwisów”

SERCA ULICZNIKÓW

Balk. 75 gr. Parter 1 zł.
Dozw. od 14 lat

The image features two black silhouettes against a warm, golden-brown, misty background. On the left, a woman in a dress and high heels stands with her right arm raised. On the right, a man in a suit and hat stands facing her. Two white speech bubbles contain text. The background shows the faint outlines of trees.

Żegnaj kochany.

Do zobaczenia Marysiu!
Nie martw się, wszystko
będzie dobrze.

Czas minął tak szybko.
Za kilka godzin muszę
być w jednostce.

Żegnaj kochany.

Do zobaczenia Marysiu!
Nie martw się, wszystko
będzie dobrze.

WYDARZENIA 1 IX 1939 r.

- Niemieckie bombowce przystępują do bombardowania polskich miast, linii kolejowych i jednostek wojskowych (Wieluń, Tczew, Puck)
- „Schleswig-Holstein” ostrzeliwuje przez siedem minut Wojskową Składnicę Tranzytową Westerplatte, godz. 4.45
- Rozpoczynają się walki w obronie Poczty Polskiej w Gdańsku – jej obrońcy po kapitulacji zostają rozstrzelani przez Niemców
- Pierwsza bitwa powietrzna podczas II wojny światowej z udziałem 54 samolotów Brygady Pościgowej, broniącej obszaru powietrznego nad Warszawą, godz. 7.00–7.40
- Pierwsza bitwa powietrzno-morska podczas II wojny światowej (nierozstrzygnięta) z udziałem ORP „Gryf” i ORP „Wicher”
- Polskie niszczyciele: „Burza”, „Grom”, „Błyskawica” wpływają do szkockiego portu Leith koło Edynburga
- Prezydent Ignacy Mościcki wprowadza na obszarze całego kraju stan wojenny
- Poranne audycje radiowe informują warszawiaków o przekroczeniu granicy polskiej przez wojska niemieckie
- Poranne bombardowanie Okęcia i Koła
- Warszawiacy zachowują się spokojnie, ale stopniowo narasta gorączka zakupów
- Organizacje społeczne aktywizują swoją działalność
- Brakuje rozeznania w dramatycznej sytuacji na frontach

Rozpoczyna się kampania wrześniowa i II wojna światowa

Bohaterskie walki naszego wojska ZNISZCZENIE WIELU CZOŁGÓW I SAMOLOTÓW

Podczas ostatnich walk z Niemcami w dniu wczorajszym Wojska Polskie zniszczyły 100 czołgów oraz strąciły 34 samoloty.

O zwycięstwo Oręża Polskiego modli się cały Kościół z prymasem Hlondem na czele

Pan Prezydent Rzeczypospolitej otrzymał od księdza prymasa kardynała Augusta Hlonda depozycję treści następującej: „Kościół katolicki w Polsce modli się o zwycięstwo naszego bohaterskiego Oręża Polskiego i o wolność i jej religijną swobodę. W ręce Pana Prezydenta Rzeczypospolitej składam oświadczenie, że obywateli wyjątkowo pogrzesz Kościoła katolickiego w Polsce wszystkich środkami. Prymas Hlond”

W ręce Pana Prezydenta Rzeczypospolitej składam oświadczenie, że obywateli wyjątkowo pogrzesz Kościoła katolickiego w Polsce wszystkich środkami. Prymas Hlond”

OBYWATELE RZECZYPOSPOLITEJ!

Niecy dzisiejszej odwieczny wróg nasz rozpoczął działania zaczepne wobec Państwa Polskiego, co stwierdzam wobec Boga i historii.

W tej chwili dziejowej zwracam się do wszystkich obywateli Państwa w głębokim przekonaniu, że cały Naród w obronie swojej Wolności, Niepodległości i Honoru, skupi się dookoła Wodza Naczelnego i Sił Zbrojnych oraz da godną odpowiedź napastnikowi, jak to się już nieraz działo w historii stosunków polsko-niemieckich.

Cały Naród Polski, pobłogosławiony przez Boga, w walce o swoją świętą i słuszną sprawę, zjednoczony z Armią, pójdzie ramię przy ramieniu do boju i pełnego zwycięstwa.

(-) IGNACY MOSCICKI

OBWIESZCZENIE MOBILIZACYJNE

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ ZARZĄDZAJĄC
MOBILIZACJĘ POWSZĘCZNĄ
W WYKONANIU POWYŻSZEGO W POROZUMIENIU Z WŁASNYMI MNISTWAMI
ZARZĄDZAM CO NASTĘPUJE:

- I. Dzień mobilizacji.
- II. Powołanie do czynnej służby wojskowej.
- III. Cośniedzielnice urlopowe.

WYDARZENIA 2 IX 1939 r.

- Niemcy zakładają w Sztutowie pierwszy obóz koncentracyjny na ziemiach polskich (Stutthof)
- Niemieckie bombowce atakują Westerplatte (zrzucono co najmniej 200 bomb)
- Luftwaffe podejmuje ataki na polskie bazy lotnicze, m.in.: Warszawa, Dęblin, Rakowice, Ławica, Bydgoszcz, Toruń, Małaszewicze, Lwów, Radom i Grudziądz
- Pierwsze pociągi ewakuacyjne przybywają do Warszawy (z województw: poznańskiego i łódzkiego)

Pani Marszałkowa Piłsudska

zajmuje się żonami rezerwistów

Pani Marszałkowa Aleksandra Piłsudska wraz z córkami objęła służbę w opiece nad rodzinami rezerwistów, pełniąc nocne i dzienne dyżury w różnych punktach Warszawy.

Nie martw się, mały,
za tydzień będą
tu Anglicy!

I Francuzi,
proszę pana!

WYDARZENIA 3 IX 1939 r.

- Wielka Brytania i Francja przystępują do II wojny światowej — tłumy warszawiaków demonstrują na rzecz sojuszników
- Dobiega końca tzw. bitwa graniczna (1-3 IX), która rozegrała się na Pomorzu, nad Wartą i na północnym Mazowszu, oraz na Śląsku i Podhalu — Niemcy, stosując doktrynę wojny błyskawicznej, skoncentrowały jednostki pancerne i zmotoryzowane na głównych kierunkach uderzeń i wykorzystując element zaskoczenia oraz przewagę techniczną rozbiły część sił polskich, a pozostałe zmusiły do wycofania się
- Polacy przegrywają pod Mławą — w jednej z pierwszych bitew wojny obronnej Polski i zarazem II wojny światowej. Walczyły ze sobą: Armia „Modlin” gen. Emila Krukowicza-Przedrzymirskiego oraz niemiecka 3 Armia gen. Georga von Küchlera
- Gen. dywizji Tadeusz Kasprzycki powierza gen. brygady Walerianowi Czumie przygotowanie obrony Warszawy przed ewentualnym zagonem pancerno-motorowym z kierunku południowo-zachodniego (niemiecki XVI Korpus Pancerny) — wobec skromnych sił gen. Czuma postanawia stawić opór na skraju zwarcie zabudowanej części miasta
- Płk Tadeusz Tomaszewski zostaje mianowany Szefem Sztabu Dowództwa Obrony Warszawy
- Do obrony stolicy zostają skierowane oddziały 5 Dywizji Piechoty, pozostającej w odwodzie marsz. Edwarda Rydza-Śmigłego, Naczelnego Wodza
- Prezydent Starzyński podejmuje starania o powołanie Społecznego Komitetu Samopomocy Społecznej, organizuje Pogotowie Budowlane i Pogotowie Mostowe

Jak my to przeżyjemy?
Już, już kochana, biorę
tę gazetę, tylko znajdę
drobne.

Szanowna pani,
zaraz będzie po wojnie!
Poradzimy sobie z tym
Hitlerem!

KURJER WARSZAWSKI — Dnia 4 września 1939 r.

Nowa „Lusitania“

Barbarzyństwo niemieckie na morzu — storpedowanie
okrętu pasażerskiego

WIADOMOŚCI Z FRONTU

PAi donosi: Przed południem dnia 3 b. m. nasze lotnictwo wykonało nalot na zgrupowanie pancerne, jakie przedostało się przez nasze linie do rejonu Częstochowy. Kilkakrotne natarcia lotnicze, połączone z bombardowaniem i ostrzeliwaniem c. k. m. rozproszyły dwie nieprzyjacielskie kolumny pancerné, które w popłochu zeszły z drogi, szukając ukrycia w terenie.

Zgrupowanie broni pancernéj niemieckéj, znajdujące się na postoju, zostało zarzucone bombami i poniosło wielkie straty, oceniane na 30 proc. Nasze lotnictwo straciło 4 samoloty.

Dzisiaj bombardowała na stacji Gierosławice niemieckie samoloty i czołgi.

WYDARZENIA 4 IX 1939 r.

- Brytyjski statek pasażerski „Athenia” zostaje zatopiony na Atlantyku, dając tym samym początek wojnie morskiej
- Z inicjatywy PPS oraz Rady Zawodowej m.st. Warszawy powstaje Robotniczy Komitet Pomocy Społecznej w składzie m.in. Zygmunt Zaremba przewodniczący, Jan Łaznowski zastępca, Piotr Gajewski łącznik z „Akcją Socjalistyczną”, Rudolf Cymerman wyżywienie oddziałów, Adam Próchnik propaganda, Bolesław Dratwa współpraca z dzielnicami, Wilhelm Topinek sekcja techniczna
- W dzielnicy północnej aktyw Bundu powołuje Żydowski Komitet Robotniczy Samopomocy Społecznej

Może „Kurier”
dla pani?!

Pod warunkiem,
że są dobre
wiadomości!

KURJER WARSZAWSKI — Dnia 5 września 1939 r.

OSTRZEGAMY PRZED TRUCIZNAMI!

• Z samolotów niemieckich zrucane są cukierki, papierosy „Kilab”, kartki białe i nadrukami, jak odezwy. Wszystko to niewątpliwie jest zakażone, zatrute. Nie brać do rąk!! Zbierać łopatą i zsypywać do skrzynek, na których napisać: „Trucizna z samolotów”. Dawać znać do służby opl., gdzie to jest, lub odnieść.

Zrucane są także przedmioty, przypominające kształtem bomby. Nie brać do rąk!! Zawiadomić opl. Dzieci ostrzegać!

ZATRUTE DEWOCJONALIA ZRZUCAJĄ!

Stwierdzono zrucanie nawet różańców, obrazków świętych, medalików. Cel jasny: są zatrute.

Lotnictwo angielskie bombarduje porty niemieckie

WYDARZENIA 5 IX 1939 r.

- ORP „Sęp” prowadzi działania w rejonie wybrzeży Gotlandii
- Siły niemieckie przełamują oba skrzydła armii „Łódź”, dowodzonej przez gen. Juliusza Rómmla
- Rozpoczyna się ewakuacja władz polskich, która żywiołowo pociąga za sobą część personelu dotychczas funkcjonujących instytucji i przedsiębiorstw

Odezwa do mieszkańców Warszawy, rozplakatowana wieczorem 5 września 1939 roku, i podana w prasie stołecznej 6 tegoż miesiąca.

Obywatele !

Gdy stolica przeżywa chwile wielkie i ważne, jest rzeczą konieczną, aby w mieście panował spokój, ład i porządek.

Bezpieczeństwo mieszkańców, zachowanie spokoju, ochrona ich mienia i utrzymanie należytej postawy w obliczu niebezpieczeństw wojennych, oto zadania dnia dzisiejszego, stojące przed każdym z nas.

Aby zadanie to spełnione było należycie, powołuje się w dniu 6 września 1939 roku organizację Straży Obywatelskiej, której powierzone zostały funkcje zapewniające wykonanie i utrzymanie powyższych zadań.

**30 samolotów polskich
bombardowało Berlin**

WSZYSCY LOTNICY POWRÓCILI DO SWYCH BAZ

Wczoraj eskadra naszych bombowców, złożona z 30 maszyn, bombardowała z powietrza Berlin. Wszystkie samoloty, które brały

udział w nalocie, powróciły do swych baz. Artyleria przeciwlotnicza niemiecka była bezsilna.

KURJER WARSZAWSKI — Dnia 6 września 1939 r.

WYDARZENIA 6 IX 1939 r.

- Ewakuacja sprzętu i amunicji z centralnych magazynów wojskowych w Warszawie i okolicy
- Wobec bezpośredniego zagrożenia niemieckim natarciem Prezydent RP Ignacy Mościcki wraz z władzami państwa postanawiają ewakuować się do Nałęczowa
- Gen. Czuma, prezydent Starzyński i warszawska organizacja PPS starają się utrzymać w Warszawie porządek w czasie akcji ewakuacyjnej
- Starzyński nie posiadając formalnych uprawnień decyduje się przejąć władzę cywilną, organizując zastępczy aparat administracji publicznej w okresie ewakuacji władz państwowych
- Starzyński powołuje Straż Obywatelską m.st. Warszawy — Komendantem Głównym zostaje Janusz Regulski
- Z inicjatywy działaczy PPS, a zwłaszcza Zygmunta Zaremby, powstaje Robotnicza Brygada Obrony Warszawy — formacja ochotnicza obrony cywilnej, której dowódcą był kpt. Marian Kenig

Straż Obywatelska, jako organizacja społeczna, mająca współdziałać z organami bezpieczeństwa i spełniać ich rozszerzone zadania, winna spotkać się z najlepszym zrozumieniem i całkowitą pomocą ludności m. st. Warszawy.

Członkom Straży Obywatelskiej należy nieść w każdej potrzebie pomoc i współdziałać z nią tak, aby trudne swe obowiązki wykonać mogła z największą korzyścią dla ludności stolicy.

Obywatele! Wypróbowany patriotyzm i dyscyplina mieszkańców Warszawy, stanowi najlepszą rękojmię, że Straż Obywatelska spełni powierzone jej zadania.

Komendant Główny
Staraż Obywatelskiej
/-/Janusz Regulski

Prezydent m. st. Warszawy
/-/Stefan Starzyński

KURJER WARSZAWSKI — Dnia 6 września 1939 r.

70 BOMBOWCÓW NAD WARSZAWĄ 7 straconych

Ogłaszamy następujący komunikat urzędowy:
Nieprzyjaciół wykonał dnia 4 b. m. w godzinach przedwieczornych koncentryczny napad lotniczy na Warszawę. W napadzie brało udział około 70 bombowców, które rzuciły kruszące i zapalające bomby. Wywołały one szereg pożarów. Nieprzyjacielski atak skierował się głównie na przedmieścia Warszawy, zamieszkałe przez najuboższą ludność cywilną. Jest kilkanaście osób zabitych i wielu rannych. Jeden z pocisków trafił w grupę dzieci.

Artyleria przeciwlotnicza straciła 7 bombowców niemieckich. Ósmy spadł prawdopodobnie gdzieś na obszarze leśnym i jest poszukiwany.
(P. A. T.)

WYDARZENIA 6/7 IX 1939 r.

- Naczelnny Wódz opuszcza Warszawę — jedzie do Brześcia, pozostawiając Szefa Sztabu Głównego II RP gen. Wacława Stachiewicza z niewielkimi siłami dla koordynacji
- Płk Roman Umiastowski, Szef Propagandy Naczelnego Wodza, wygłasza apel radiowy wzywający warszawiaków do budowy barykad, wznoszenia zapór przeciwczołgowych, kopania rowów i schronów oraz polecający mężczyznom zdolnym do noszenia broni natychmiastowe opuszczenie Warszawy i udanie się na wschód, gdzie miano organizować nową linię obrony

WYDARZENIA 7 IX 1939 r.

- Obrona Westerplatte dobiega końca – polska załoga kapituluje
- Żołnierze kpt. Władysława Raginisa stawiają czoło XIX Armeekorps gen. Heinza Guderiana zmierzającym w stronę Brześcia – rozpoczyna się obrona Wizny
- Sytuacja w Warszawie – dezorganizacja aparatu administracyjnego, brak policji, żandarmerii, społeczna służba porządkowa na etapie organizacji, panika
- Gen. Czuma odwołuje apel Umiastowskiego, a jego samego zastępuje ppłk. Wacławem Lipińskim oraz wzywa mieszkańców stolicy do powrotu do normalnych zajęć i wykonywania zaleceń Dowództwa Obrony Warszawy
- Prezydent Starzyński apeluje do warszawiaków: *Należy przeciwdziałać nieuzasadnionej panice ewakuacyjnej, uspakajając ludność, brać ją w opiekę. Wszyscy obywatele muszą być opanowani jak żołnierze. Działać trzeba spokojnie, rozumnie, tłumiąc w zarodku panikę*
- Radiostacja Warszawa II wznawia pracę w służbie obrony stolicy i działa do zbombardowania przez Luftwaffe elektrowni na Powiślu (25 IX)

Rozkaz m. s. 1.

INSTRUKCJA DLA KOMISARIATÓW

7.9.39
31

- 17/ Straż Obywatelska nie posiada broni, jednakże w poszczególnych wyjątkowych wypadkach mogą niektórzy strażnicy posiadać broń ze starych zapasów policyjnych np.: w więzieniach, przy ochronie magazynów, pocisków zagranicznych itp.
- Należy pouczyć strażników takich, że winni unikać używania broni, działając w pierwszym rzędzie perswazją, pouczeniem, wzgl. wezwaniem pomocy Policji Państwowej. Broń może być użyta tylko w absolutnie koniecznym wypadku dla ochrony strzeżonego mienia.
- Po zejściu z posterunku należy broń wraz z amunicją odbierać i magazynować.
- W razie posiadania zapasu broni lub amunicji przez Komisariat, należy ją zinwentaryzować i trzymać w zamkniętym pomieszczeniu pod odpowiedzialnością Komendantów Okręgów.
- 18/ Opuszczone zwłoki ludzkie należy po zidentyfikowaniu i sporządzeniu protokołu na miejscu ^{z obecności} przez dwóch członków Straży Obywatelskiej, możliwie przy asyście Policji Państwowej, wydać rodzinie w celu pochowania, a w razie niemożności pochować prowizorycznie ze względów sanitarnych w ogrodach, nieużytkowanych placach budowlanych itp., oznaczając miejsce pochowania tabliczką z odpowiednim napisem i odnotowaniem tego w protokole.
- Zwłoki zwierzęce należy zagrzebywać bez protokołu.
- 19/ W razie przejęcia opuszczonych zapasów żywnościowych należy w pierwszym rzędzie w ilości niezbędnej stworzyć rezerwę prowiantową w Komendzie Głównej i w Okręgach w celu zapewnienia żywności Straży Obywatelskiej.
- Poza tym żywność należy przekazać...
- 20/ Komitetu Samopomocy...

Pani Marysiu!
Nie ma już naszej kamienicy!!!
Musi Pani znaleźć sobie nowe lokum.

Opuszczone zwłoki ludzkie należy po zidentyfikowaniu i sporządzeniu protokołu na miejscu ^{z obecności} przez dwóch członków Straży Obywatelskiej, możliwie przy asyście Policji Państwowej, wydać rodzinie w celu pochowania, a w razie niemożności pochować prowizorycznie ze względów sanitarnych w ogrodach, nieużytkowanych placach budowlanych itp., oznaczając miejsce pochowania tabliczką z odpowiednim napisem i odnotowaniem tego w protokole.

Zwłoki zwierzęce należy zagrzebywać bez protokołu.

WYDARZENIA 8 IX 1939 r.

- Do obrzeży Warszawy docierają oddziały niemieckiej 4 Dywizji Pancерnej
- Dowódca Obrony Warszawy gen. Walerian Czumа mianuje prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego Komisarzem Cywilnym przy Dowództwie Obrony Warszawy, czyniąc go formalnie zwierzchnikiem wszystkich władz w mieście
- Gen. Juliusz Rómmel, dowódca armii „Łódź”, przybywa do Warszawy i otrzymuje od gen. Stachewicza rozkaz objęcia dowództwa nad całym rejonem Warszawy – nowo organizowaną Armię „Warszawa” zasilają stopniowo, oprócz załogi obrony Warszawy, elementy armii: „Łódź”, „Pomorze”, „Poznań”, „Modlin”

Apel prezyd. Starzyńskiego do mieszkańców Warszawy

Dzisiaj rano prezydent miasta inż. Stefan Starzyński wygłosił przez radio przemówienie, w którym zwrócił uwagę na dziejową rolę Warszawy, stołecznego miasta Polski w wielkich chwilach przełomowych narodu.

Pan prezydent Starzyński przypomniał, że w najcięższych chwilach przełomowych Warszawy zdobywała się na wielki hart ducha, niezłomność woli i odwagę, które wiele przyczyniały się do przetrwania i ostatecznego zwycięstwa.

Za wskazania praktycznych prezydent Starzyński zwrócił uwagę, że nie wszyscy mieszkańcy...

WYDARZENIA 8/9 IX 1939 r.

- W Warszawie stworzono polskie linie obronne (7 liniowych batalionów piechoty + 3 marszowe + 7 improwizowanych + 64 działa, w tym 12 haubic i 12 armat, + broń pancerna: 27 czołgów lekkich i 6 czołgów rozpoznawczych) tuż przed natarciem niemieckiej 4 Dywizji Pancerniej szykującej się do zdobycia Warszawy z marszu – atak niemiecki na Ochotę i Wolę (ulicami Grójecką i Wolską) został z sukcesem odparty przez polską obronę, którą kierował płk Marian Porwit, dowódca odcinka „Warszawa-Zachód”

†

Cześć pamięci bohaterów

Westerplatte

W ósmym dniu wojny polsko-niemieckiej dnia 8-go września r. b. o godz. 11 min. 40 przed południem, po niesłychanie bohaterskiej walce zginęli na posterunku śmiercią walecznych ostatni z załogi na Westerplatte w obronie Polskiego Bałtyku.

Zamieszkać u nas, Marysiu.
Staś prosił, abyśmy
zaopiekowali się tobą.

Staś jest teraz
gdzieś nad Bzurą.
Wczoraj rozpoczęła
się tam bitwa.

WYDARZENIA 10 IX 1939 r.

- Niemiecka 4 Dywizja Pancerna, po niepowodzeniach na Ochocie i Woli, oraz XI i XVI korpus niemiecki rozpoczynają przesuwanie się w kierunku działań ofensywnych armii „Poznań” i „Pomorze”, znanych jako bitwa nad Bzurą – działania te miały istotny wpływ na konsolidację wojskowej i cywilnej obrony Warszawy, mimo powtarzających się bombardowań i artyleryjskich ostrzeliwań

Niemcy przełamali
wczoraj naszą obronę
w rejonie Wizny.

Kapitan Raginis walczył
do końca. Nie poddał się...
Zamiast niewoli wybrał
samobójstwo...
Szkoda człowieka...

WYDARZENIA 11 IX 1939 r.

- Prezydent Stefan Starzyński ogłasza mobilizację ochotników do Batalionów Pracy, którymi dowodził Mieczysław Dębski
- Powstaje scentralizowana agencja prasowa walczącej stolicy wydająca „Biuletyn do Użytku Pism Warszawskich”

Czy macie jakieś wiadomości od Stasia?

Niestety nie...

Podobno wczoraj Niemcy przełamali główną linię naszej obrony...

KURJER WARSZAWSKI — Dnia 12 września 1939 r.

Praga po 12 dniach bombardowania

Po dwunastu dniach bombardowania Pragi, przystąpiono do oglądania strat. Jeźdnie ucierpiały od bomb, a przy każdej niemal ulicy spalonych jest jeden lub dwa domy. Po tylu nalotach bombowych, które wywołały kilkadziesiąt pożarów, Praga zaczyna się powoli ożywiać. Niektóre sklepy na apel Komisarza Cywilnego sprzedają od rana towary.

Zniszczenie zaczyna się u wjazdu na Pragę przy moście Kierbedzia. Kilkaset bomb skierowano na miasto. Zaraz za mostem, na ul. Zygmuntowskiej, na Latarnie poskręcane jak świdy. Latarnie poskręcane jak świdy. Latarnie poskręcane jak świdy.

WYDARZENIA 12 IX 1939 r.

- Przeprowadzono specjalny werbunek do Ochotniczego Batalionu Obrony Warszawy
- Odcinkiem „Warszawa-Wschód” Dowództwa Obrony Warszawy kieruje płk Julian Janowski, a po nim gen. Juliusz Zulauf (od 14 IX)

Ofiary i straty nalotów bombowych

Od pocisków, które padły w śródmieściu w nocy z 8 na 9 b. m. wynikał pożar w gmachu kina „Victoria” przy ul. Marszałkowskiej 106. Dzięki energicznej akcji straży nie dopuszczono do przerzucenia się ognia na dom frontowy posesji i na sąsiedni 101. Lokal kina spłonął doszczętnie.

Przy ul. Chmielnej 80 pocisk upadł na progu sieni, przebił sklepienie i wpadł do piwnicy, gdzie były 4 osoby. Śmierć poniosła 45-letnia Eleonora Gabryśiakowa, żona ślusarza warszawskich tramwajowych. Córka jej, 10-letnia Irena i 2 osoby z Poznania są ciężko ranne. Przewieziono je do szpitala.

Przy ul. Chmielnej 112/114, w domu Warsz. Tow. Dobroczynności, odłamek pocisku wpadł do mieszkania na 3-im piętrze, zabijając 70-letniego Andrzeja Gabrowskiego, emeryta, gdy stał przy oknie.

Przy ul. Miedzianej 20 pocisk wpadł do mieszkania Kozłowski, zabijając żonę jego, 40-letnią

ży państwowej technicznej kolejowej, tworząc wyrwę na II-im piętrze.

Przy ul. Chmielnej 94/96 pocisk wpadł do mieszkania prof. Stefana Kozłowskiego. Drugi uderzył w ścianę szczytową na wysokości 4-go piętra i wpadł do mieszkania handlowca Eli Ostrowskiego od strony ul. Złotej 50.

Przy ul. Chmielnej 118 pocisk zerwał narożnik w parterowym pałacyku sukcesorów Kroeger. Przy ul. Chmielnej 122 pocisk wpadł na 5 piętro do mieszkania Estery Nidenbergowej.

Przy ul. Miedzianej 4 pocisk trafił w dom rządowy, niszcząc 2 mieszkania inż. Wacława Endrukaj-tisa i Bronisława Junga, urzędnika, na 4-ym piętrze. Drugi pocisk zniszczył mieszkanie Ryszarda Danka i Marii Skibniewskiej.

Przy ul. Miedzianej 4-a, pocisk wpadł do mieszkania Stanisławy Zielińskiej, pracownicy miejskiej

Zniszczone świątynie Pragi

Barbarzyństwo niemieckie gdzie stąpi, niszczy wszystko. Nie uszanuje nawet świątyń Pańskich. W ubiegłą niedzielę nawet niemieckie, które zniszczyły ul. Grochowską, Targową, Kamionek z nienawistną pasją bombardowały kościół Matki Boskiej Zwycięskiej na Kamionku. Pogańscy naziści wrzucili na tę świątynię 10 bomb. Bomby przebiły dach kościoła, powyrywały okna, zniszczyły doszczętnie plebanię, a proboszcz tej świątyni i dziekan prąski ks. prałat de Ville — o czym już donosiłszy — został kontuzjowany.

Wybuch bomb zburzył również dom parafialny przy kościele św. Floriana, a w świątyni zniszczył piękne i cenne witraże.

Przy ul. Skaryszewskiej spłonął kościół k.s.k. Palotynów.

Uległy również zniszczeniu baraki dla nędzarzy z Polus.

Zniszczenie, które bomby poczyniły w kościele Matki Boskiej Zwycięskiej uniemożliwia odprawianie nabożeństw.

Ks. prałat de Ville donosi, że położenie Kamionka i Pragi jest fatalne. Zanieczyszczone ulice częściowo uprzętnięto. Padlina gnieje jednak na ulicach. Po nadto groźbę położenia podnosi brak żywności, a skłony mimo wezwania przez radio Komisarza wojennego przy Dowództwie Obrony Stolicy są na niebezpiecznym poziomie. Ks. prałat de Ville przy pomocy kapłana Galla poczynił starania

Polskie oddziały wycofują się z Gdyni na Kepe Oksywską.

WYDARZENIA 13 IX 1939 r.

- Niemcy zmierzają do zamknięcia okrążenia miasta
- Szefostwo sanitarne i opieki społecznej Komisarjatu Cywilnego korzystając z pomocy środowiska lekarskiego, PCK i Pogotowia Harcerek zorganizowało kilkadziesiąt punktów ratowniczo-sanitarnych
- Podczas spotkania w Sztapie Dowództwa Obrony Warszawy, z udziałem gen. Czumy, Dowódcy Obrony Warszawy, oraz płk. Tomaszewskiego, Szefa Sztabu Dowództwa Obrony Warszawy, przyjęto propozycję kpt. Keniga odnośnie zmiany nazwy Robotniczej Brygady Obrony Warszawy na Ochotnicza Robotnicza Brygada Obrony Warszawy, z uwagi na fakt, że jej liczebność przekroczyła stan pułku. Brygada koszarowała w szkołach im. W. Górskiego, J. Zamoyskiego, w Banku Gospodarstwa Krajowego, w koszarach Obrony Narodowej przy ul. Ciepłej

Wczoraj
skapi tułowała
Gdynia!

Nadal nie wiemy
nic o Stasiu.

**Towarzystwo Kredytowe Miejskie
w Warszawie**
podać do wiadomości posiadaczy listów zastawnych T-wa, że
bez względu na stan wojenny,
prowadzi dyskonto kuponów, płatnych 2.1.1940 r.
za pobraniem 6% w obliczeniu dekadowym
i poza tym opłaca bez przerwy kupony bieżące.
04470r

WYDARZENIA 15 IX 1939 r.

- Pierwsze uderzenie Niemców na Pragę, skierowane na Dworzec Wschodni, zakończyło się niepowodzeniem – broniący tego odcinka 26 Pułk Piechoty wziął do niewoli stu kilkudziesięciu jeńców. Liczba żołnierzy garnizonu warszawskiego wynosiła, jak się szacuje, ok. 50 000
- Rezerwy aprowizacyjne topnieją – w związku z tym stworzono ludności cywilnej możliwość opuszczenia otoczonego miasta

WYDARZENIA 17 IX 1939 r.

- ZSRR przyłącza się do niemieckiej napaści na Polskę – oddziałom Armii Czerwonej wkraczającym do Polski opór zbrojny stawiały jednostki Korpusu Ochrony Pogranicza, Brygada Rezerwowa Kawalerii Wołkowysk oraz Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie”
- Działania lotnictwa i artylerii hitlerowskiej wywołują pożar elektrowni, Zamku Królewskiego, katedry św. Jana, gmachu Sejmu i zabytkowych kamieniczek na Starówce
- Rząd polski przekroczył granicę polsko-rumuńską

Podobno wczoraj na Polesiu, po wejściu ruskich, Witkacy popełnił samobójstwo.

Nasze władze już od dwóch dni w Czerniowcach.

Telefogram
dla Pana Komisarza Cywilnego nadaje Rat-San
OPL Miasta.

Dr. Marozyński melduje, że wg. posiadanych materiałów rannych od dnia 1-go do dnia 19-go września b.r. było 2.840 osób, a zabitych 279. Liczby te jednak nie są ścisłe, gdyż nie wszyscy ranni przeszli przez punkty Rat-San. i szpitale, a ponadto w liczbie tej są i wojskowi, którzy byli ranni na terenie miasta i zgłaszali się na punkty. Liczba zabitych jest daleka od ścisłości, gdyż w wielu wypadkach o zabitych do Rat.-San.OPL. nie donoszono

/-/ Dr. Marozyński

Dnia 19/IX.1939 r.

**JAK DZIAŁA POCZTA
W OBLĘŻONEJ WARSZAWIE**

Gmach poczty głównej przy pl. Napoleona Świeci od frontu niemal zupełnie pustymi oknami. Szyby wybite doszczętnie podczas niedzielnego bombardowania — drobne ułamki szkła usiały gęstym kryształem ulicę. Ale od wczesnego ranka cała brygada pracowników pocztowych zabrała się do porządkowania, miotłami zmiotano szkło do koszów i uprzątno odłamki i spadłe kawałki otynkowania.

Przed południem już ulica dookoła gmachu poczty głównej była czysta i schludna. Publiczność od rana miała dostęp do urzędu pocztowego, gdzie załatwiano normalnie czynności.

W obecnym momencie zrobiono wszystko, co można, aby obsłużyć niektóre działy, ważne dla publiczności. A więc wydaje się zaległe paczki z przesyłkami krajowymi i zagranicznymi — nie przyjmuje się jednak jeszcze żadnych paczek do wysłania.

Wypłaca się zaległe przekazy pieniężne — narażenie jednak ze względów technicznych nie przyjmuje się nowych przesyłek pieniężnych.

Telegramy zaległe są wydawane lub dołączane przez listonoszów w miarę możliwości. Depesze natomiast jednak jeszcze nie można.

Wypłaca się emerytury wojskowe, państwowe,

WYDARZENIA 19 IX 1939 r.

- Armie „Poznań” i „Pomorze” po porażce w bitwie nad Bzurą (od 9 do 18-22 IX) przedzierają się przez Kampinos do Warszawy
- Grupa operacyjna kawalerii (zdekompletowane oddziały podolskiej i wielkopolskiej brygady kawalerii) przebiły się przez Puszcę Kampinoską do Warszawy

Przedwczoraj nasze
władze cywilne i wojskowe
zostały internowane
w Rumunii.

Wczoraj
skapitulowała
Kępa Oksywska

KURJER WARSZAWSKI — Dnia 20 września 1939 r.

DRAPACZ NIEBA ZAWADZA NIEMCOM

Od kilku dni skierowali Niemcy swe wysiłki na gmach Prudencjalu, stanowiący doskonały cel dla pocisków. Wismukły drapacz nieba po nieustannym bombardowaniu był ogromnie pokiereszowany; mimo to solidna, żelazo-betonowa budowa wytrzymała piekielny ogień artyleryjski. Aż w godzinach popołudniowych trzy zapalające pociski niemieckie trafiły w sam środek budynku. Z okien buchnęły płomienie. Dzięki jednak energicznej pracy straży ogniowej spaliły się tylko trzy piętra: III, IV i V. Na III i IV piętrze znajdowały się mieszkania prywatne, na V biura.

WYDARZENIA 20 IX 1939 r.

- Hitler odwiedza tereny walk w rejonie Gdyni i Kępy Oksywskiej
- Do Warszawy przybywa gen. Kutrzeba wraz ze strażą tylną 25 Dywizji Piechoty
- Jeden z największych nalotów niemieckich na Warszawę — zostają zniszczone: Powiśle, dzielnice północne, Stare Miasto, okolice Ratusza, ul. Warecka

Jeszcze cztery dni
temu broniło się Wilno
przed Sowieciami.

W Grodnie także
wczoraj trwały
walki.

KURJER WARSZAWSKI — Dnia września 1939 r.

WIZYTACJA PRZYDENTA STARZYŃSKIEGO

Wczoraj po południu p. Prezydent miasta zwiędzał liczne sklepy w mieście, interesując się na miejscu sprawą zaopatrywania ich w towary, z cenami i obrotami. W sklepach rozmaitych branż w śródmieściu, gdzie było największe bombardowanie, p. Prezydent stwierdził, że liczne firmy były czynne bez przerwy podczas ataku. Celem zaopatrzenia sklepów warszawskich we wszystkie potrzebne artykuły, p. Prezydent uznał za konieczne jak najszybsze uruchomienie wytwórni rzemieślniczych i domowych. Prezes Izby Rzemieślniczej w Warszawie Antoni Snopczyński wraz z aparatem technicznym i narzędziami, którymi się mogą

WYDARZENIA 22 IX 1939 r.

- Rozkaz gen. Johannes Blaskowitza, dowódcy 8 Armii niemieckiej, nakazujący systematyczne niszczenie ogniem artylerii niezbędnych dla warszawiaków urządzeń komunalnych – dalsza obrona stolicy oznaczała niebezpieczeństwo rzezi ludności cywilnej
- Modlin zostaje odcięty od Warszawy
- Polskie oddziały utrzymują wschodnią część Puszczy Kampinoskiej
- Gen. Władysław Bortnowski, dowódca armii „Pomorze”, dostaje się do niewoli wraz ze swoim sztabem
- Rozpoczyna się druga bitwa pod Tomaszowem Lubelskim (22-27 IX) z udziałem sił Frontu Północnego, utworzonych z Armii „Modlin” gen. Emila Przedrzymirskiego, dowodzonych przez Stefana Dęba-Biernackiego

Chciałem, by Warszawa była wielka.

Wierzyłem, że wielką będzie.
Ja i moi współpracownicy kreśliliśmy
plany, robiliśmy szkice
wielkiej Warszawy przyszłości.

I Warszawa jest wielka.
Prędzej to nastąpiło, niż przypuszczano.
Nie za lat pięćdziesiąt, nie za sto lat,
lecz dziś widzę wielką Warszawę.

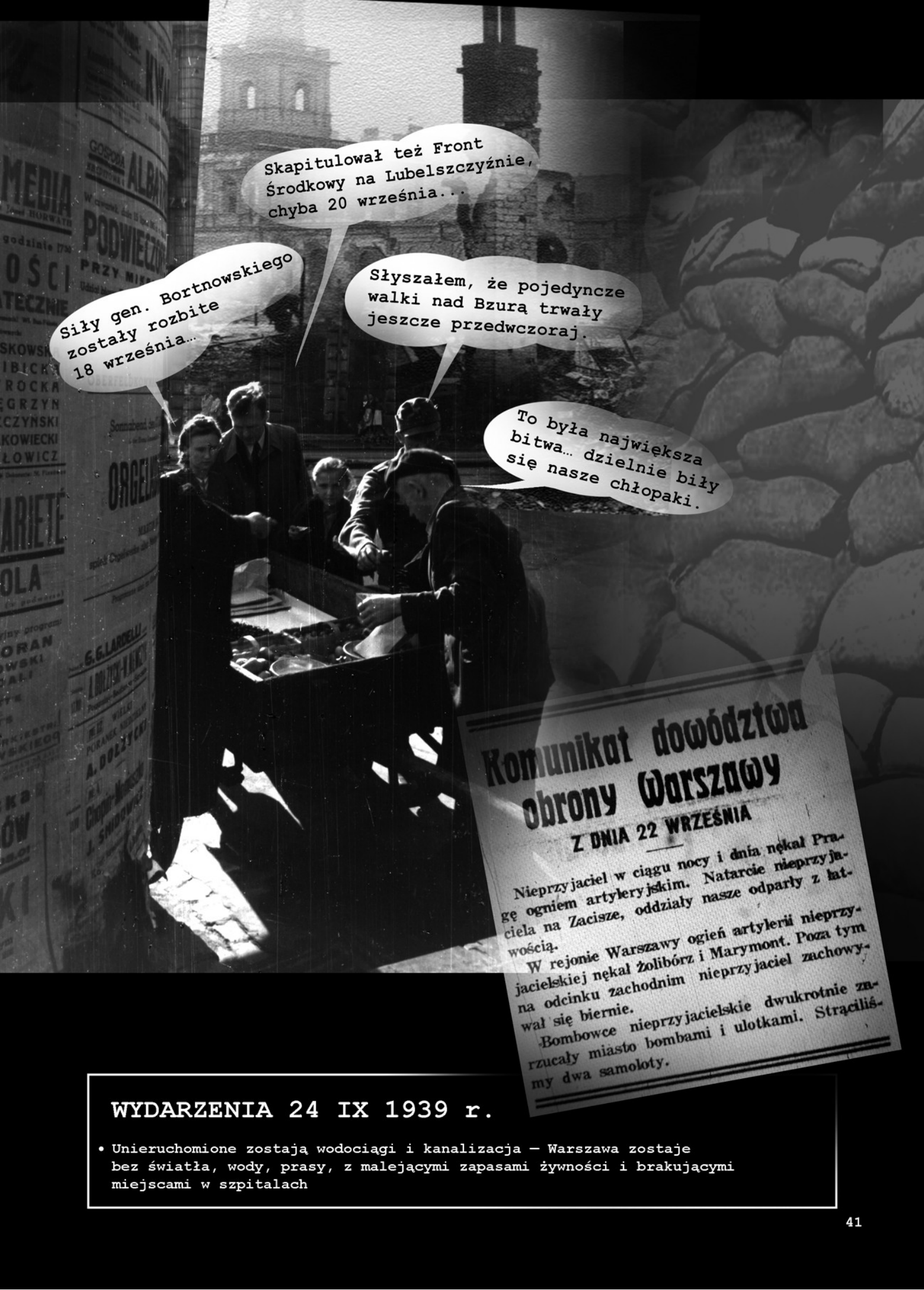
Gdy teraz do Was mówię, widzę ją przez okna
w całej wielkości i chwale,
otoczoną kłębamii dymu, rozczterwienioną
płomieniami ognia, wspaniałą, niezniszczalną,
wielką, walczącą Warszawę.

I choć tam, gdzie miały być wspaniałe sierocińce,
gruzy leżą, choć tam gdzie miały być parki,
dziś są barykady gęsto trupami pokryte,
choć płoną nasze biblioteki, choć palą się
szpitale - nie za lat pięćdziesiąt, nie za sto,
lecz dziś Warszawa broniąca honoru Polski
jest u szczytu swej wielkości i sławy.

przemówienie Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego z 23 IX 1939 r.

WYDARZENIA 23 IX 1939 r.

• Zniszczono elektrownię na Powiślu

Skapitulował też Front Środkowy na Lubelszczyźnie, chyba 20 września...

Siły gen. Bortnowskiego zostały rozbite 18 września...

Słyszałem, że pojedyncze walki nad Bzurą trwały jeszcze przedwczoraj.

To była największa bitwa... dzielnie biły się nasze chłopaki.

Komunikat dowództwa obrony Warszawy Z DNIA 22 WRZEŚNIA

Nieprzyjacieli w ciągu nocy i dnia nękał Pragę ogniem artyleryjskim. Natarcie nieprzyjaciela na Zacisze, oddziały nasze odparły z łatwością.

W rejonie Warszawy ogień artylerii nieprzyjacielskiej nękał Żolibórz i Marymont. Poza tym na odcinku zachodnim nieprzyjacieli zachowywał się biernie.

Bombowce nieprzyjacielskie dwukrotnie zarzucały miasto bombami i ulotkami. Straciliśmy dwa samoloty.

WYDARZENIA 24 IX 1939 r.

- Unieruchomione zostają wodociągi i kanalizacja – Warszawa zostaje bez światła, wody, prasy, z malejącymi zapasami żywności i brakującymi miejscami w szpitalach

Mieszkańcy Warszawy!

Rząd Warszawy uczynił miasto terenem walk i pozbawił je charakteru miasta otwartego. Wasze dowództwo wojskowe kazało nie tylko ostrzeliwać miasto artylerią ciężką, lecz weszło także do zbudowania barykad na każdej ulicy i do stawiania jak najbardziej stanowczego oporu wojskom niemieckim. Wezwaniem, aby ludność cywilna z bronią w ręku stawiała opór wojskom niemieckim i tym samym prowadziła wojnę skrytobójczą, zламаł Wasz rząd prawo międzynarodowe. Ponieważ część ludności warszawskiej postąpiła według tego wezwania, stała się Warszawa terenem walk. Pomimo to zostały dotychczas — stosownie do rozkazów Führera — zbombardowane tylko dzielnice miejskie ważne ze względów wojskowych, jak dworec, lotniska, koszary i ważniejsze arterie komunikacyjne, jak też dzielnice miejskie, w których znajdują się tereny wojskowe. Wobec tego żąda się od komendanta wojskowego Warszawy co następuje:

1. w przeciągu 12 godzin należy przekazać miasto bez dalszej walki wojskom niemieckim, które otoczyły Warszawę.
2. Wojska polskie w Warszawie poddać się muszą w tym samym czasie dowódcom niemieckim.
3. Jeżeli usłucha się tego wezwania, należy dowieść o tym niemieckiemu dowódcy wojskowemu.
4. Jeżeli nie usłucha się tego wezwania, to ludność cywilna ma 12 godzin czasu, aby opuścić teren miasta drogami w kierunku Śródmieścia i Garwolina. Po upływie tych 12 godzin cały teren miasta Warszawy uważać się będzie w tym wypadku jako teren walki, co pociągnie za sobą odpowiednie skutki. Okres 12-godzinny rozpoczyna się w momencie zrzućenia tej ulki.

23 września 1939

Warszawa jest okrażona.

Słyszałem, że 22 września Sowieci weszli do Brześcia i Białegostoku...

Wszystko szkopska propaganda!

Warszawa poddała się!
Rząd Polski uciekł.
Złóżcie broń.
Poddajcie się, inaczej byłibyśmy zmuszeni, was przez lotnictwo i artylerię zbombardować!

WYDARZENIA 25 IX 1939 r.

- „Lany poniedziałek” — nieprzerwane bombardowanie miasta trwające od 6.00 do 20.00
- Załoga wojskowa stolicy odpiera wszystkie ataki nieprzyjaciela
- Lokalne włamania wojsk niemieckich np. na Saskiej Kępie i w Ursusie zostają zlikwidowane przez polskie oddziały przeciwuderzeniami

Nareszcie mamy wieści od Stasia! Dostał się do niewoli, ale uciekł! Jest na Zachodzie!

Dzięki Bogu...

WYDARZENIA 26 IX 1939 r.

- Fort Mokotowski kapituluje
- W niektórych oddziałach polskich spada morale (wyczerpanie fizyczne, trudności aprowizacyjne, beznadziejna sytuacja polityczno-wojskowa)
- Komitet Obywatelski na porannym posiedzeniu wypowiada się za honorową kapitulacją

WYDARZENIA 27 IX 1939 r.

- Ostatni dzień niemieckiego szturmu generalnego na stolicę – wszystkie niemieckie ataki zostają powstrzymane
- Przeciwnatarcie 21 Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy” wzdłuż ul. Grochowskiej
- Rozmowy gen. Tadeusza Kutrzeby z gen. Johannesem Blaskowiczem w sprawie kapitulacji stolicy
- 12.00 – działania wojenne zostają przerwane

To jeszcze nie koniec!
Wiesz, co tu mam?

Nie wiem.
Ale ja mam schemat
radiostacji!

WYDARZENIA 28 IX 1939 r.

- w Moskwie podpisano niemiecko-radziecki układ graniczny, zmieniający przebieg granicy po zajęciu Polski (granica biegła wzdłuż rzek: Pisa, Narew, Bug, Wisłoka i San)
- Budynek fabryki „Skody” na Rakowcu – gen. Tadeusz Kutrzeba oraz gen. Johannes Blaskowitz podpisali dokument o kapitulacji Warszawy (o godzinie 13.15)
- Prezydent Stefan Starzyński wygłosił ostatnie przemówienie przez radio
- Wiadomość o kapitulacji przekazano mieszkańcom Warszawy za pośrednictwem plakatów
- Warszawa skapitulowała, ale wojna obronna toczyła się nadal – ostatnią bitwą kampanii polskiej 1939 r. stoczyła pod Kockiem (2-6 X) Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga z siłami niemieckiego XVI Korpusu Zmotoryzowanego

Ś. † P.
Włoga Klepówna
 CZKA MINISTERSTWA PRZEMYSŁU
 J. KOMENDANTKA O. P. L. DOMU
 RZY UL. ŚNIADECKICH 19,
 a w dniu 20 IX. 1939 r. odłamkiem pocisku
 na placu Napoleona.
 wo żałobne odbędzie się w **poniedziałek**,
 o godz. 8-ej rano, w kościele św. Krzyża
 przed obrazem Serca Pana Jezusa, o czym zawiadomia
 w głębokim smutku
 70
SIÓSTRA, BRACIA I RODZINA

Ś. † P.
ROMUALD
REGOŁAJTYS
 GOWY INSPEKTOR PRACY W WARSZAWIE, ODZNACZONY ZŁOTYM KRZYŻEM
 ZASŁUGI, CZŁONEK STRAŻY OBYWATELSKIEJ.
 1888, zginął jako prawy obywatel na posterunku w dniu 17 września 1939 r., o czym za-
 1571
ZONA, MATKA, SYN, CÓRKA I RODZINA.

Ś. † P.
Tadeusz Wretowski
 Dr MED.,
 ODZNACZONY ZŁOTYM KRZYŻEM ZASŁUGI
 zginął na posterunku w Warszawie d. 18 września
 1939 r. i został pochowany na terenie Uniwersytetu
 J. P. w Warszawie.
 1571
ZONA, SYN, BRACIA I RODZINA

Warszawa skapitulowała po czterech tygodniach nierównych walk z wojskami niemieckimi. Wysła z nich okaleczona i zniszczona, ale bohaterska. Stawiając, jako pierwsza, opór najeźdźcy dowiodła ówczesnemu światu niezłomnej postawy miasta-bohatera, gotowego spełnić swój najcięższy obowiązek. Zginęło ok. 25 000 cywilów, rannych zostało ok. 50 000 osób cywilnych i żołnierzy, do niewoli niemieckiej dostało się ok. 120 000–140 000 żołnierzy polskich. Straty materialne przekroczyły wartość 3 mld. przedwojennych złotych. Zniszczenia w zabudowie miasta dotknęły 12% budynków. Zagładzie uległy bezcenne dla kultury polskiej zbiory muzealne i biblioteczne. Ofiarą płomieni padły: Muzeum i Biblioteka Zamoyskich, Biblioteka Przeździeckich, zbiory Raczyńskich, zbiory muzealne Krasińskich, Muzeum Rzemiosł i Sztuki Stosowanej, Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, Muzeum Etnograficzne, Muzeum Przemysłu i Techniki, Archiwum Oświecenia, Archiwum Skarbowe, Centralna Biblioteka Wojskowa.

Po kapitulacji Warszawa stała się stolicą polskiego państwa podziemnego, skupiającą centralne ośrodki dyspozycji politycznej i wojskowej. Swoją nową rolę zawdzięczała m.in. decyzjom przedstawicieli polskich władz wojskowych.

27 września 1939 r. gen. Michał Tokarzewski-Karaszewicz, posiadając pełnomocnictwa gen. Juliusza Rómmla, powołał w Warszawie Służbę Zwycięstwu Polski (SZP). Jej społecznym zapleczem miała być Rada Główna Polityczna, którą utworzyli przedstawiciele trzech głównych partii politycznych: Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Narodowego. Również 27 września Związek Harcerstwa Polskiego, przechodząc do konspiracji zmienił nazwę na Szare Szeregi. Rozpoczął się okres ponad pięcioletniej okupacji niemieckiej.

Ś. † P.

WITOLD

KATERLA

UCZEŃ II KL. GIMNAZJUM NA BIELANACH
zginął śmiercią tragiczną d. 21 września 1939 r. od
pociągu nieprzyjacielskiego, przeżywszy lat 15.
1572

RODZICE

37

38

39

40

41

48

42

43

44

45

46

48

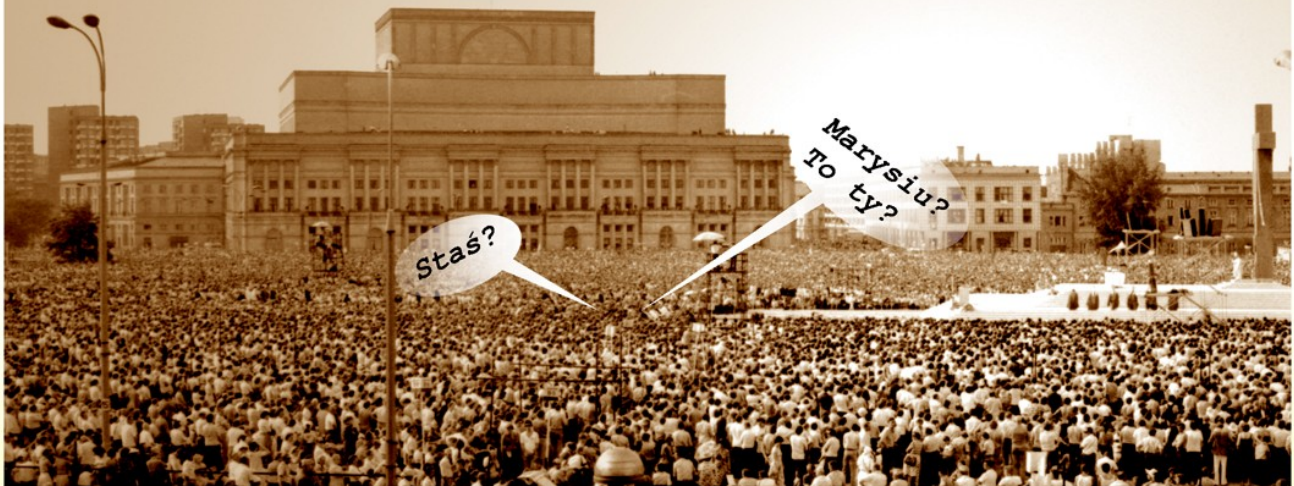
47

49

40

LAT PÓŹNIEJ

Warszawa plac Zwycięstwa

2 VI 1979 r.

W sobotę, 2 czerwca o godzinie 10.07, samolot z Janem Pawłem II na pokładzie wylądował na Okęciu. Oficjalne powitanie, wizyta w katedrze, a następnie w Belwederze. Tego samego dnia popołudniu, pośród wiwatującego tłumu, papież przybył odkrytym samochodem na stołeczny plac Zwycięstwa (plac Piłsudskiego). Padły wówczas słynne później słowa: *Wołam, ja, syn polskiej ziemi, a zarazem ja, Jan Paweł II, papież...*

Tak bardzo chciałbym
tu wrócić. Nie mam
już nikogo.

Stasiu, mylisz się.
Mamy syna. Urodził się
w maju 1940. Po tobie
ma imię.

...ja chyba śnię...

W 1944 poszłam do powstania.
Mam nawet takie niepowstańcze
zdjęcie z tamtych lat.
Spójrz.

Fot. E. Lokajski
ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

Kolaż graficzny na podstawie zdjęcia autorstwa C. Landy:
Msza na pl. Zwycięstwa w Warszawie z widokiem na Teatr Wielki w tle, VI 1979 r.,
PAP, NAC, sygn. 375 223-33

30 LAT PÓŹNIEJ

ROK 2009

20. ROCZNICA
PIERWSZYCH WOLNYCH WYBORÓW W POLSCE (1989),
KTÓRE ZAPOCZĄTKOWAŁY PRZEMIANY DEMOKRATYCZNE
W EUROPIE ŚRODKOWEJ

10. ROCZNICA
WSTĄPIENIA POLSKI DO NATO (1999)

5. ROCZNICA
WSTĄPIENIA POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ (2004)

Fot. Maciej Mikulski

ULICE I MIEJSCA W WARSZAWIE NA POCZTÓWKACH I FOTOGRAFIACH
Z ZASOBU ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO M.ST. WARSZAWY

1. Ulica Marszałkowska.
2. Dworzec Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej.
3. Ulica Marszałkowska, w głębi Dworzec Warszawsko-Wiedeński.
4. Plac Trzech Krzyży.
5. Kościół św. Aleksandra na placu Trzech Krzyży.
- 6–7. Ulica Nowy Świat.
8. Ulica Krakowskie Przedmieście, róg ulicy Karowej.
9. Ulica Krakowskie Przedmieście, widok w kierunku placu Zamkowego z rogu ulicy Trębackiej.
10. Ulica Krakowskie Przedmieście, widok w kierunku placu Zamkowego, po stronie prawej kamienice, po stronie lewej widoczny fragment fasady Kuźni Saskich.
11. Ulica Krakowskie Przedmieście.
12. Pomnik *Syreny*, autorstwa Konstantego Hegla, na Rynku Starego Miasta.
13. Ulica Marszałkowska.
14. Kamienica u zbiegu ulic Piusa IX i Koszykowej (obecnie Pięknej i Koszykowej).
15. Bank Towarzystw Spółdzielczych przy ulicy Jasnej (róg ulicy Zgoda).
16. Ulica Moniuszki.
17. Ulica Marszałkowska.
18. Gmach Towarzystwa „Prudential” na placu Napoleona (obecnie Powstańców Warszawy).
19. Ulica Mazowiecka, widok w stronę placu Małachowskiego.
20. Kolumnada Pałacu Saskiego widziana od strony Ogrodu Saskiego.
21. Zamek Królewski na placu Zamkowym.
- 22–24. Ratusz na placu Teatralnym.
25. Ulica Trębacka.
26. Park Paderewskiego — rzeźba *Tancerki* dłuta Stanisława Jackowskiego.
27. Ogród Saski — Teatr Letni.
28. Sądówka w Ogrodzie Saskim.
29. Pomnik *Fryderyka Chopina*, autorstwa Wacława Szymanowskiego, w Łazienkach Królewskich.
30. Park Ujazdowski.
31. Łazienki Królewskie, Pałac na Wodzie.
32. Pomnik *Poległych Peowiaków* autorstwa Edwarda Wittiga.
33. Gmach Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych.
34. Pomnik *księcia Józefa Poniatowskiego*, autorstwa Bertela Thorvaldsena, na placu Saskim.
35. Grób Nieznanego Żołnierza w kolumnadzie Pałacu Saskiego.
36. Pomnik *Syreny* nad Wisłą autorstwa Ludwika Nitschowej.
37. Ulica Marszałkowska.
38. Aleje Jerozolimskie przy ulicy Marszałkowskiej.
39. Ulica Świętokrzyska.
40. Ulica Świętokrzyska w kierunku ulicy Mazowieckiej.
41. Ulica Marszałkowska i ulica Złota.
42. Kolumna Zygmunta, w tle ulica Podwale.
43. Ulica Krakowskie Przedmieście w stronę placu Zamkowego.
44. Ulica Krakowskie Przedmieście.
45. Ulica Nowy Świat.
46. Ruiny domów przy Nowym Świecie.
47. Ulica Nowy Świat przy ulicy Świętokrzyskiej.
48. Plac Trzech Krzyży, groby przed kościołem św. Aleksandra.

BIBLIOGRAFIA

Alarm dla miasta Warszawy — Warszawa 1939/1940 w dokumentach i fotografiach — wystawa, [www.warszawa.ap.gov.pl], Archiwum Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, red. nauk. M. M. Drozdowski, t. 1, Warszawa 2004; Archiwum Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, red. nauk. M. M. Drozdowski, t. 2, Warszawa 2008; Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1997; Czubiński A. *Historia Drugiej Wojny Światowej 1939–1945*, Poznań 2004; *Dzieje Polski*, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1975; Drozdowski M. M., Zahorski A., *Historia Warszawy*, Warszawa 2004; *Encyklopedia II wojny światowej*, Warszawa 1975; *Encyklopedia wojskowa*, Warszawa 2007; Głowacki L., *Obrona Warszawy i Modlina na tle kampanii wrześniowej 1939*, Warszawa 1985; Łuczak Cz., *Dzieje Polski 1939–1945. Kalendarium wydarzeń*, Poznań 2007; *Obrona Warszawy 1939 we wspomnieniach*, wybór i oprac. M. Cieplewicz, E. Kozłowski, Warszawa 1984; Piekalkiewicz J., *Kalendarium wydarzeń II wojny światowej*, Warszawa 1999; Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski*, Warszawa 2004; Roszkowski W., *Historia Polski 1914–1994*, Warszawa 1995; Samsonowicz H., Tazbir J., Łupkowski T., Nałęcz T., *Polska. Losy państwa i narodu do 1939 roku*, Warszawa 2003; *Wieczorkiewicz P. P., Kampania 1939 roku*, Warszawa 2001.

Archiwum Państwowe
m.st. Warszawy

Dom Spotkań z Historią
instytucja kultury m.st. Warszawy

1939 - 2009

ISBN 978-83-928532-0-6
ISBN 978-83-62020-07-8